

KATONÁSKODÁS

A RÉGI KATONASZEDÉS

Nem lehet célunk, hogy a szegedi katonaeletről, illetőleg a szegedi fiak katonáskodásáról hosszabban, rendszeres történelmi áttekintés igényével írjunk. Inkább a néphagyományt örökítjük meg. A régibb időről különben sem tudunk sokat.

Ismeretes a szegedi halászoknak és hajósoknak a nándorfehérvári győzelemben (1456) való szép szerepe. Dózsa György a szegedi bírónak volt fogadott fia, szegediek is csatlakoztak hozzá. *A szegedi veszedelem* (1552) szomorú kudarcáról Tinódi Lantos Sebestyén emlékezik meg. Nem tudjuk, hogy a török Szegeden szedett-e katonát, janicsárt, de valószínű. Szegedi fiak részt vesznek Rákóczi szabadságharcában. A tiszai rác határőrségben szegedi magyarok is szolgálnak.

A XVIII. században megszervezik az állandó hadsereget (1722). Most már toborzással kezdődik a katonaelet.¹ A Vár tele van német és francia származású tisztekkel, idegen ajkú katonákkal. A népemlékezetben él a *vasasnémötök* és a *polyákok* híre.

A mi fiaink messze idegenben szolgáltak, főleg az akkori Deák és Haller lovasregimentekben. Csak 1807-ben mondta ki a déta, hogy a hadkiegészítésre kijelölt időben sorshúzással, két újoncozás közben pedig elsősorban toborzással kell a sereg létszámát gyarapítani. Ettől fogva vált a sorsvonás, amelyet 1830-ban az országgyűlés végérvényesen kötelezővé tett, lassanként a kiegészítés formájává. Változatlanul élt azonban tovább a verbuválás és kötéllel fogdosás is.²

Voltak, akiket a kalandvágy, másokat meg a kényszerűség vitt a katonaeletbe. Közembéreként vonultak be, és egyesek fényes katonai pályát futottak meg. Így Sis-kovich József (1719—1783) tábornok, akinek a kolini győzelemben (1737) nagy része volt. Később II. József nevelője lett. Wöber Antal (1771—1852) kötélverő legényből lett tábornok. Valami fiatalkori csínytevés büntetése elől menekülve csapott föl katonának. Becsey István (1805—1865) jeles katonai mérnök volt.³ Ezek még és többen mások természetesen csak kivételesek. A többség keserves 12 esztendeig szolgált Lombardiában, Galíciában. Kováts István építőmester önéletrajzában visszaemlékezik legénykori galíciai vándorlására, amikor Stanislau közelében magyar huszárokkal, közöttük szegedi fiakkal találkozott. Megdöbbenette féktelen káromkodásuk. Lombardiában szolgáló rókusi legényeknek köszönhetjük a szalámi meghonosítását.

A katonaeállítás, regrutáskodás néprajzi vonatkozásairól a XIX. század elejétől kezdve már több adatunk van. A napóleoni háborúk idején született meg a *jópálos* nevezetű férfitánc,⁴ amely világosan a toborzóval, verbunkossal van testvéri kapcsolatban. Erről a táncéletnél szólunk bővebben.

¹ Reizner III, 101.

² Varga J., Katonaelet és hadkiegészítés 1711—1876 között. In.: Szűcs S., Szól a duda, verbuválnak. Bp. 1962, 5-23.

³ Reizner III, 105

⁴ SzegSz. I, 662. Máshol bővebben is szólunk róla.

A Város újoncállítási kötelezettsége 1830-ban 145, később 108, 1841-ben ismét 145 legény volt.⁵ A hadkötelesek, illetőleg a besorozottak maguk helyett mást állíthattak. Ennek ára 800-1200 forint volt. Sorozás alkalmával először az összefogdosott csavargókat, izgágákat vitték el. A *katonahúzás* módszerét mindjárt megismerjük.

A toborozás szegedi körülményeiről, egyúttal a visszaélések lehetőségeiről Felmayer Antal képfestő egyik leveléből értesülünk, aki külföldön vándorló János öccsét óvja a közeli hazatéréstől.

„Tudatom Véled — írja 1841 február 13-án öccsének — hogy hetfőn mint 15dikén, itt nálunk az katonahúzás fog lenni, melyre én is meg vagyok híva, hogy helyetted húzzak, mert ez alól Istvány mint adófizető és házasgazda ki van véve. Én mindent elkövettem, hogy ez alól Te fölmentetnél, de fájdalom nekem nem sikerült ettől téged megmenteni. 2000 húzó között 145 katonára szükség tehát. Ha a sors Téged érend, akkor mi eltökéltük, ha 1000 forintba kerül is, embert állítunk helyetted. De ha lehet, én ezt kikerülöm. Mert majd akkor én Tenéked rögtön írok, hogy onnandt elmenj és hazafelé jöjj. Gyulán öt vagy hat hétig majd meghúzod magad. Addig megtörténik, hogy talán megmarad a váltságdíj. Egyéb aránt a jó Isten talán megadja, hogy nagy numerust húzok, és akkor ment leszel!”

A *cédulahúzás* emlékezete egyik régi *szőregi* nótában is fölvilan:

Újszögedőn mögszóvalt a bandista,
Most állítik a legényöket sorra.
Gyerünk pajtás a cédulahúzásra,
Münk lögyünk a Ferenc József huszárja.

Az *embőrállítás* világát idézi föl egy századeleji újsághír.⁷ Elmondja, hogy Berta Menyhért szegedi legény 1842-ben más személy helyett vállalta a katonacéletet, és ezért 126 váltóforintot tettek le javára az árvapénztárnál. Az árvaszék több mint hat évtized múlva kereste őt vagy rokonságát, hogy a 3850 koronára nőtt összeget kifizesse, de természetesen már hiába.

Bizonyosra vehető, hogy ponyvairodalmi eredetű az a *tápai* nóta, amely még a múlt század első felének verbungjait, katonafogdosását idézi. A kor egyik érzelmi közhelyét, a kedvesétől elszakított lány keserűségét, siralmas panaszát énekli meg és tudatosítja, adja mindazoknak szájába, akik hasonló sorsra jutottak. A verselmény természetesen rokon a katonanóták emberi mondanivalójával is.

Tanítványunk, Molnár Imre jegyezte föl a negyvenes évek elején a szöveget az azóta már elhalt. *Kószó*, ragadványnevéen *Goróf* Julianna tápai öregasszony ajkáról, aki fejből igen sok históriát tudott még idézni:

Kérom szépen a téns nömös vármögyét,
Hallgassák mög e szögény lány kérését.
Szögény vagyok, azon kezdöm panaszom,
Nincsen anyám, nincs rokonom, támaszom.

Egy jó legényt szerettem, az mindönöm,
Gyámolól út röndölte Istenöm.
De a legény sorsot húzott, feketét.
A nagy könyvbe be is írták a nevét.

Az én babám nem katonának való,
Gyöngé legény, elrugja a szilaj ló.
Ám de otthon édőgozik lassanként,
Engöm évösz, éldögélünk naponként.

⁵ Reizner III, 106.

⁶ Kálmány L., Népköltési hagyatéka I. 339.

⁷ Egy régi szegedi katonája vagyona. SzH. 1905, 160. sz.

Van falunkba ölég korhely, henyélő,
Jó iszákos, álnokságtul nem félő.
Azt hagy vigyék, azt senki sē siratja,
Buzgó népet az utcán nem háborgatja.

Sírva, ríva így kértem a vármögyét,
Mind hasztalan, nem láthattam sikerét.
Azt adták ki: törvény tiltja, nem szabad,
Az a legény katonának bent marad.

Bent is marad, fölötözött huszárnak,
Oly szép vót, illött vóna kapitánynak.
Haj, de mit ér neki a szép ruhája,
Ha utána hervad itthon a babája.

TOBORZÁS 1848-BAN

Más volt a helyzet a szabadságharc idején. Akkor bezeg nem kellett a toborzással erőlködni. A 3, 33, 103, 104. honvéd zászlóaljakat Szegeden szervezték, Kossuth szegedi beszédének hatására: *Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazám oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg Előtted.*⁸

A toborzást Káldy Gyula, továbbá egy szemtanú, Kassai Vidor örökítette meg.

„Mikor 1848 áprilisában — írja⁹ Káldy — a magyar minisztérium 10 zászlóaljnak a toborozását elrendelte, a verbuválás az Alföldön azonnal megkezdődött: Cegléden, Szolnokon, Kecskeméten, Nagykőrösön, Félegyházán, Csongrádon, Szegeden. Szeged városának akkori két tanácsosa, Osztrovszky József a Bel- és Felsővárosban, Rengy Nándor az Alsóvárosban és a Rókus külvárosban zenezsőval kezdték a toborzást. Reggel indultak el, s déltájban a városházához visszatérve, nemcsak a zászlóalj létszáma: 1000 ember volt teljes, de azon fölül még 300-an csaptak fel. Ez volt a harmadik zászlóalj, melynek parancsnoka Damjanich János lett. Mikor a Város a zászlójukat fölszentelte, énekeltek az újoncok először a régi verbunkosnótára:

Magyarország édes hazám,
Néked szült és nevelt anyám.
Négy esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!

mert négy évre szólt a szolgálati idő. Ugyancsak Szegeden verbuválták a 33. zászlóaljat is, mikor az országgyűlés a 200 000 ujonc toborzását elrendelte, de akkor már a következő verset alkalmazták:

Kossuth Lajos azt izente,
Hogy kevés a regimentje,
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni,
Éljen a haza!

Mikor az országgyűlés újból 60 zászlóalj felállítását elhatározta, és a hazafias Szeged a 133. zászlóaljat is fölállította, már nemcsak fiaiból, de bánáti svábokból is, Osztrovszky — mert tudomására jutott, hogy Rukavina, Temesvár parancsnoka a közelfekvő sváb helységekben osztrák részre soroztatni akar — titkon az éj leple alatt Szegedre becsempésztette a jóérlmű sváb szülők által fiaikat. Akkor már a következő nótát énekeltek:

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje,
Ha elfogyott kettő, három,
Lesz helyébe harminchárom.
Éljen a haza!

Így keletkezett a dal, melyet később Kossuth-nótának kereszteltek el.”

Mindéhez még hozzáfűzhetjük Bartha István megállapításait,¹⁰ amelyek a Szegeden született, végérvényesnek érezhető szövegváltozat születésének körülményeit tisztázzák.

⁸ Reizner J. A régi Szeged I. 267.

⁹ SzN. 1895, 149. és 1901, 309 sz.

¹⁰ Bartha I., Kossuth alföldi toborozó körútja 1848 őszén. Budapest 1952, 19. A szövegtörténet Csefkó Gy., Ha még egyszer azt üzeni... A Kossuth-nóta eredetéhez. Nép és Nyelv 1942, 1.

A szabadságharc honvéd toborzásának lefolyását, Szeged vidéki jellegzetességeit egy szemtanú, Kassai Vidor híres színészünk is megőrökíti.¹¹ A leírás ugyan nem közvetlenül Szegedről, hanem a szegedi világhoz tartozó Kiszombor faluból származik, ahol Kassai Vidor gyermekkorát eltöltötte. Így is azonban föltétlenül jellemző. Máshol, a táncoknál idézzük.

Gyerekszázadok

Reizner Jánostól tudjuk, hogy a honvéd zászlóaljok mellett Szegeden *öregszázadok*, sőt *gyerökszázadok* is alakultak. Alsóvároson két, Palánkban egy öregszázadot toboroztak polgári hatáskörrel.

„Sőt a gyermekvilág — írja¹² Reizner — a 10-14 éves tanulók, leginkább Rókusról és Felsővárosról, a decemberig elhúzódtott rendkívüli iskolai szünidő unalmait elűzendők: századokat szervezve zászlóval és dobszóval meneteltek, fapuskákkal és más eszközökkel gyakorlatokat tartottak. Majd egymásnak mint ellenségnek, a hadat forma szerint megüzenve, a tactica több nemének felhasználásával valóságos csatározást rendeztek, s a játék sokszor komoly, s annyira nekihevílt folyamatot vett, hogy az ellenségnek csakugyan igyekeznie kellett a futásban, hogy a bevvert fejek száma ne szaporodjék, amit a másik fél constatálván, még győzelmi örömmünnepeket is rendezett.”

Ezekről a csatározásokról később személyes visszaemlékezések alapján Varga János is megemlékezik.¹³ Elmondja, hogy mind a négy akkori szegedi városrésznek: Alsóvárosnak, Felsővárosnak, Palánknak, Rókusnak megvoltak a saját gyermekzászlóaljai, századai, amelyeket vagy a vezetőikről, vagy fertályukról neveztek el.” A századok egymásnak már a priori ellenségei voltak, kivéve, néha ha a hadicsel úgy kívánta, hogy egy-két századnak kelle erejét összpontosítani valamely terv kivitelére. Leginkább összetartottak a *diákos* századok, kiket a közös érdek és a sorsrokonság egyesített a meszterlegények vagy egy-egy *gatyás* század ellen.”

Volt tisztikar, továbbá dobosok, trombitások, zászlótartók, gyors lábú *kengyelfutók*, akik a hírszolgálatot látták el. A seregben voltak bunkósbottal, fából faragott puskával fölszerelt gyalogosok, számaron ülő lovasok, akik az őrsereg uniformisát is összemesterkedték maguknak. Rozsdás fringiójuk, elromlott pisztolyuk, karabélyuk is volt. A tűzérek ólomból öntött ágyúval rendelkeztek, amelyeket ők maguk húztak. Az ágyúöntők közül különösen a 12 éves Varga Ferenc, Szeged későbbi történetírója tett ki magáért.

A sereg legfontosabb és legveszedelmesebb része volt a *galacsinosok* vagy *parittyások* csapata. A galacsinok földből gyúrt, kőkeményre szárított diónyi golyók voltak, amelyeket a kiskatonák zsebükbe, tarisznyájukba raktak.

A legrendezettebb, fejlett fiúkból álló század volt a *kaminárszázad*, amelyet egy Kaminár nevezetű kőműves, mellesleg híres galambász szervezett. Ő tanította be a Kálvária körüli válogatott fiúkat. A kaminárszázad tisztelgett Kossuth előtt is, aki megdicsérte és buzdította őket.

Egy másik, amelyet *kakrikapitány* századának csúfoltak, az Új utcából került ki. A csúfnevet különben egy öreg vízherdó ember viselte, aki minden keresményét a századra költötte. E század fegyverei: rövid bot, papírcsákó, galacsinos tarisznya.

A csatározások azonban hamarosan öncélúvá lettek, parázs verekedésekké fajultak. Természetesen belejátszottak az egyes városrészek legénybandái között állandóan robbanó ellentétek is. Amikor azután egy „kémet” felakasztottak, hogy alig tudott magához térni, a mérték betelt, a hatóságok a katonásdít betiltották.

Az önkényuralom alatt egyes házak padlásain sokezer számra rejtették el a galacsinot és a paritytyát, amelyeket a rendőrség szintén üldözött. 1860-ban a szabadságharcból maradt galacsinokkal horpasztották be a kétféjűsasos címereket a trafikok föllött.

Katonaszökevények

Az önkényuralom idején a katonafogdosás ismét kíméletlenül folyt. A fiatalok közül sokan csaptak föl betyárnak, vagy — mint a tápaiak — behúzódtak a lápok világába. Hosszú idő volt a tizenkét esztendő.

Nagyidejű tápaiak emlékeznek a régi öregek elbeszéléséből, hogy a falu sok legé-

¹¹ Kassai V. 23.

¹² A régi Szeged I, 185.

¹³ Varga J., Az 1848-iki gyermekcsaták. VU. 1871.

nye a katonafogdosás, verbuválás elől éveken át a tápai rétségekre húzódtott ki, és ott bújkált. Az ilyen legények nádkunyhóban éltek. Ott is tüzeltek, a füst a kunyhó ajtaján ment ki. A kunyhót szél ellen, észak felől szalmával, szénával bekazalozták. Voltak olyanok is, — főleg a tápai rét *Lebő* és *Sirhőgy* nevezetű részein — akik a partszűgybe ásott gödör fölé raktak jó vastag nádtetőt.

Házivászonból szőtt hatszeles, kétujjnyi széles rojtú gatyában jártak. Úgy hordtak át nekik a faluból ételt.

Tavaszi áradás idején nem lehetett a vizeken átgázolni, csak ladikon, esetleg lápon közlekedni. A lápon *ragaltak*, azaz hosszú, fenéig nyomott rúd segítségével haladtak, kormányoztak. Egyébként marhát őriztek, amelynek kint a réten karámja, szárnyéka volt. Amikor titokban *legénykönni*, azaz bent a faluban mulatni, lányokkal találkozni akartak, akkor *kisbéröst* fogadtak arra az időre maguk helyett. Megesett, hogy lány is kiment ruhaáztatás ürügyével hozzájuk.

Előfordult, hogy élelmük, pénzük elfogyott. Ilyenkor bandába verődtek és a jobbmódú gazdákat fosztogatták. A nép egy része rokonszenvezett velük, más része pedig hallgatott, mert tartott a bosszújuktól. Aki törvényre adta őket, azon megboszulták magukat. Mint az öregek mondják: legjobb volt nem tudni, nem látni semmit.

Garamszegi József buzgalmának¹⁴ köszönjük a következő már mondaivá, biblikkusá színesedett *tápai katonatörténetet*:

Egy Ács János nevezetű tápai legény megházasodott. Hétfőn volt a lakodalom. Utána bejött a Várostra, hogy az új asszonynak vegyen valamit. Akkoriban még kötéllel fogták a katonának valót. János is belekavarodott ebbe a kötélbe, nem volt szabadulás.

Kiizent a feleségének Tápéra, hogy jöjjön a szegedi állomásra búcsúzkodni. Az újember ezt dalolta:

Haj de nehéz a várakozás,
Még nehezebb a válakozás.

Az újasszony ríva fakadt:

Még mög se üsmertük münk egymást,
Mán is tudjuk a válakozást.

Avval Jánost elvették katonának, tizenkét esztendeig volt oda. Volt Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Oláhországban, aztán Lengyelországban. Aztán mönt Angolországba a tengerpartra. Aha, akkor ő így adta elő beszédjében, hogy nagy tengörzivatár volt, háborgott a tengör, fölfordult. Ő maga beleesött a tengörbe, egy nagy cethal elnyelte. Ottan pedig a cethal belsejében tündérvár volt.

Úgy fogadtak: ajkaimat símogatták, bajuszomat pödörgették. Minden jóval elhalmoztak. Parancsoltak a cethalnak: hozzon engöm Tápé falujába. El is hozott igaziba. A tápai réháznál köpött ki a saját házamba.

Hazamöntem a feleségömhön. Mint idegön, szállást kértem. Azt mondtam, hogy vásárhelyi vagyok. Adjanak, ha akarnak, szállást. Még is kérdözték közben, hogy hunnan gyüttem. Kérdözték azt is, hogy üsmertem-é Ács Jánost. Az is onnat írt mindön esztendőbe éccő levelet. Azt mondtam, hogy üsmertem, de még csak két hónap múlva gyün haza. Adtak jó vacsorát.

Mög akartam csókolni a feleségemet, de ára azt mondta: ejnye adta-terüngette! Én hazavárom az én uramat!

Akkor aztán mögszóaltam: nem üsmersz mög édösanya? Akkó mutattam az anyajegyöm, nő-hogy rajtam kételkedjön. A nyakamba ugrott, ölelgetött, csókolgatott.

Beszállásolás

Különösen nyomta és sértette a városi lakosságot a beszállásolási kötelezettség, amely Alsóvároson még a második világháború idejét is megérte. Az ilyen házakra Tömörkény tudósítása szerint¹⁵ valamikor szalmacsóvát tűztek ki.

¹⁴ *Garamszegi J.*, A tápai nyelvjárás igealakjai. ATGY 2.

¹⁵ Munkák és napok 353.

A katonák elszállásolására külön szobát, helyiséget tartottak fenn a régi szegedi házakban. Ez volt a *katonaszoba*,¹⁶ amelyről máshol bővebben is szólunk.

A katonaság egy részének szállása bent volt a Várban. Voltak természetesen kaszárnyák is. Így a *kiskaszárnya* a mostani Mikszáth Kálmán és Mérey utca eleje táján. Miután ez a Város tulajdona volt, a katonaság *hálókrajcár* fizetésével¹⁷ róttá le a szállásdíjat.

A XVIII. században emelt *nagykaszárnya* viszont a mai Rákóczi téren állott. Századunk elején igen megviselt állapotban volt, lebontották. Utoljára hajléktalanok menedékhelyéül, csavargók hatóságoktól túrt éjjeli szállásául szolgált. A mai szemkliniká helyén állott városi sörházat is átépítették a *Víz* előtt kaszárnyává. Ennek öreg szegediek ajkán *sörházkaszárnya*, a homlokzatán álló szent patrónus hajdani szobra után *flóriánkaszárnya* volt a neve.

Az összefüggés kedvéért vesszük előre, hogy a *Víz* után a katonai hatóságok hosszú vonakodás után bele egyezvén a Vár lebontásába, a Város ellenszolgáltatásul építette a *Mars mezején*, a későbbi *Mars* (Marx) téren a *negyvenhatos kaszárnyát* (1883) amelyet jártasabb öreg szegedi polgárok *normálkaszárnya* néven is emlegettek. „Az öreg kaszárnya is fiatal volt még akkor — emlékezik¹⁸ Tömörkény — úgynevezett mintalaktanya, minélfogva normálkaszárnya volt a neve.”

Más század végi kaszárnyák a *honvédkaszárnya* (Honvéd tér) az 5. honvéd gyalogrezd, a *huszárkaszárnya* (Rigó utca) pedig a 3. honvédhuszár ezred számára.

¹⁶ A szállásmesterekről *Reizner* III, 70. Vö. még *Beck P.*, A „rospond-komiszáros”. Sz N. 1908, 280. sz.

¹⁷ *Balás M.*, Szemenszedett adatok. Szab. kir. Szeged város közvagyonai helyzetéről. Szeged 1867, 4.

¹⁸ Rónasági csodák 182.

HADKÖTELEZETTSÉG, SOROZÁS

1868-ban életbe lépett az általános hadkötelezettség. Minden legény 21 éves korában *sor alá került, vizitáltak*, azaz sorozták. A *vizitáció* szegediek számára évtizedeken át a sörházkaszárnyában, majd egészen lebontásig a régi piarista gimnáziumban március havában történt. A nóta szerint

Kint a sörházkaszárnyában
Röggel úta sorozás van.
Engömet is besoroztak
Negyvenhatos katonának.¹⁹

A *tápaiakat* Dorozsmán, a *szőregieket* Törökkanizsán, vagyis járási székhelyükön sorozták.

A bevált újoncoknak *reguta, röguta* a neve. Az *újonc* máig uraskodó szónak teszük. Utána valamelyik közeli kocsmában mindjárt áldomást ittak, amelyet azoknak dukált fizetni, akik nem váltak be. Kalapjukra nyomban *rögutaszallag, rögutapántlika* került.

A tápai legények Dorozsmán nagy csokorban kötötték kalapjukra, és hangos nótaszóval, az útbaeső kocsmákat meglakva tértek haza. Akik nem maradtak benn, azok természetesen nem tűztek a kalapjukhoz pántlikát. Volt köztük olyan, aki szegyenében már az első tápai kocsmánál meglépett. Azt azonban, akit legénycimborái szerettek, nem engedték haza: itatták, mindenképpen vígasztalták. A faluban minden *reguta* átadta a maga pántlikáját annak a lánynak, aki kedvese, *setyérája, kedves setyérája*, vagyis leendő, de még nem híresztelt menyasszonya volt neki. Ennek fejében azután a lány három egymásra következő vasárnap reggel szép rezgős csináltvirágot küldött a legénynek, aki ezt föltűzte és így ment a templomba, mulatságba. A lány virágja azt is éreztette, hogy hajlandó a legényt megvárni, amíg meg nem szabadul. A három vasárnap elteltével a virágot tükör, fénykép mellé tűzve őrizték meg. A legény családja azonban nyomban levette, ha a lány mégis férjhezment, vagy mással ment bálba. Jegyezzük meg, hogy a legény olykor legközelebbi lányrokonainak is vett szalagot.

A megvizitált alsóvárosi legényekre a sorozóhelyiség ajtajában már várakoztak a *muzsikások: búrdudások, rezesők, klárnétosok*. Ők is muzsikaszó mellett mulatták, táncolták végig az utat, amíg valamelyik előre kiszemelt alsóvárosi kocsmához nem értek. Ez a kísértetés március és október, tehát a vizitáció és rukkolás, azaz bevonulás között többször is megtörtént. Ebben csak legények, fiatal férfiak vettek részt.

Kisteleken a múlt század végén a hosszú regrutaszalag színét úgy válogatták meg, hogy elárulja, milyen fegyver alá szólították be a legényt. „A baka, a huszár, a tűzér — írja Tömörkény²⁰ — mégcsak bele sem kóstolt az első sütet prófontba, máris külön-

¹⁹ Kálmány L. Népköltési Hagyatéka I, 393.

²⁰ Munkák és napok 116.

bőzni akar egymástól, aminek ugyan rendszerint összekülönbözés a vége. Ez a fejek lékelésében nyilvánul meg, mert hiszen az regruta-tradíció”

A szegedi néptörzsből sarjadt bánáti *Torda* regrutasorba jutott legényei kövér-csütörtökön, vagyis a farsangvasárnapot megelőző csütörtökön muzsikások kíséretében dalolva, táncolva járják a falut. Minden olyan házba betérnek, amely ebben az esztendőben regrutát adott. Itt bőséges vendégség várja őket, este pedig a fiatalság bálja kerül sorra.

Akik nem akartak katonák lenni, még századunk elején is a bűbajos praktikákkal próbálkoztak. Ha valamikor az alsóvárosi legény nem akarta, hogy *benmaradjon*, a temetőben egy sírről száraz kórót szakított és ezt gatyakorcába tűzve, vagy összedörzsölve a hajába szórta. Így indult a sorozásra. Tápén az azonos keresztnévű halott sírjáról hozott földet, gallyat felfőzték. A levében a legény lemosakodott, hogy alkalmatlannak találják. Esetleg olyan nevű halott fürösztő szappanával mosakodott le, hogy majd a vizitációnál halálsápadt legyen, és így elutasítsák.

Tápai regruták

Régebben a fiúgyereket lánynévre keresztelték, hogy a sorozásnál ne kerüljön listára. Erről a régi gyakorlatról a névadásnál szólunk bővebben. A katonai összeírás egykor az egyházi anyakönyv, sőt szóbeli bemondás alapján történt. A sor alá kerülő legényt tehát nem volt nehéz megfiatalítani. Erre céloz egyik régi nóta:

Azért, hogy én be vagyok sorozva,
Ne hidd babám, nem leszek katona.
Lesz a bíró hozzám olyan szíves,
Levelet ír, nem vagyok húsz éves.

Az első világháború előtt a márciusi sorozás és az októberi rúkkolás közötti hónapokat a regruták féktelen mulatozással töltötték, amit szüleik nehezen, de mégis elnéztek nekik. *Alsóváros*on még köznapon is megtörtént, hogy kocsit szerevezve, vágató menetben dalolták végig az utcákat, főleg a szeretett lányok házatáján. Mindig viselték természetesen a regrutapántlikát, a regrutavirágot is.

Az elszakadás rátarti szomorúságából, emberi szenvedéséből szinte minden esztendőben új *regutanóta* keletkezett. Régebben minden korosztálynak megvolt a maga ilyen nótája. Ma is emlegetik, hogy ez vagy az 85-ben vagy 13-ban volt regrutanóta. Ezeket a regrutabálakon, kocsmái mulatozás közben, utcai felvonulás idején, olykor bőrduda kíséretében szokták dalolni.

A mi nótáinkban is föltűnik a hajdani hajnyírás emlékezete:

Ballagok én Szöged várossa felé,
Bekésérnek a nyírószek elé.
Széköt tősznek kerek farom alá,
Élős ollót göndör hajam alá.

Göndör hajam léhánják a földre,
Fényös csákót nyomnak a fejemre.
Az van írva csákóm ódalára:
Nyóc esztendő van még ide hátra.

Nyóc esztendőt az Isten ehozza,
Szögény baka hazaszabadulna.
Hazagyünne, de nincs édősanyja,
Fődbe tötte a fia bánatja.²¹

1913-ban volt alsóvárosi regrutanóta:

Márciusba van a vizitálás,
Októberba mög a berukkolás.
Október a betyár hónap,
Engöm még a lányok sé sajnálnak.

Lémönőbe van a nap az égön,
Ki könyörül a szögény legényön?
Majd könyörül a jó Isten,
Ez világon igaz kislány nincsen.

²¹ Népköltési hagyaték 427.

ÚJONCÉLET, KATONALEVELEK

A bevonuló regrutáknak nem volt gyöngyéletük. Az idősebb korosztályok *suba*, *ribanc*, *piroseszimával fogott*, *erdőbű szalajtott vadállat* csúfszóval illették őket.

A kiszolgált, de fegyvergyakorlatra behívott tartalékosok, *rezervisták* mondogatták a fiataloknak, hogy ők a világ legutolsó katonái. Most már nem lesz többet sorozás. Nem lesz újabb regruta, aki felváltsa őket. Ott maradnak, ameddig csak élnek. A Bornyú ökörré nő a hátukon, de még mindig itt maradnak. A szegedi (1945 előtti) hid oszlopain, aki csak sasmadár öntve van vasból, az már mind fölédle és elszáll onnan, ők pedig még mindig itt maradnak szíjat viaszkolni. Azt is mondogatták nekik, hogy odakint a bojárhalmi kapitányságban van egy domb, arra mindön ezor esztendőben rászáll a griffmadár. Aztán mikor elrepül, mindig elvisz belőle egy keveset, ami a lábujjára ragad. „Hát aztán mikor a griffmadár már mind elhordta a dombot, tik még akkor is itt vagytok regruták, bakancstalpat koptatni, mög templomparádéra pucolni”.²²

A mesebeli griffmadárral, amelyik abban a messzi vidékben minden száz esztendőben elvisz egy követ a hegyből, másként is vigasztalták őket. Mire a nagy madár mind elhordja a hegyet, szabadulnak meg a regruták. Továbbá ha a Bécs városában, az utcákon, tereken, továbbá a hidak oszlopain kőből vagy öntöttvasból szobrot álló „öreg püspökök” mind kifordítják a köpönyegjüket, akkor szintén majd az a boldog idő következik el, amikor hazamennek a regruták.

Az idő... Amíg a hosszú napok és még hosszabb éjszakák eltelnek az idegenben, a számítás mindig csak az idő körül forog, — Uram Isten — sóhajtja az egyik —, sohasem lössz ennek vége. — De — véli a másik elkeseredve —, vége lösz, ha majd a másik oldalról gyün föl a nap...²³

Szintén Tömörkény írja,²⁴ hogy „minden berukkolás alkalmával háromféle kasztot különböztetnek meg, a tényleges katonákkal együtt négyet.”

A tényleges, másként *standbeli* katona ezen törvények szerint *suba*, *regruta* vagy *csirke*.

Aki az első rezervista azaz tartalékos gyakorlatot csinálja, az *vénharcos* vagy *öregcsatár* vagy *agg plenker*.

Aki a másodikat csinálja: az *ősatya* vagy *öregvendég*.

Aki a harmadikat: *vénszentség*. Ez utóbbi fölüláll mindeneken.

Egyébként a k.u.k. katonanyelvnek bőséges szegedi forrása Tömörkény életműve, amelyet itt-ott kiegészítve a Szegedi Szótárban iparkodtunk rendszerezni. Meggyökerezésüket az író így jellemzi: „sok legény nem is tudja, hogy németül van az, amit elmond. Azt hiszi, hogy az is magyar szó, csak-hogy ő még nem hallotta eddig. A pusztákról sorozottaknál nagyon áll ez. Odakint még nem ismeri azokat a szavakat, melyek a foglalkozásán kívül esnek, s neki teljesen mindegy, hogy a *szakasz* vagy *cug* szóban ismert-e még egy fogalmat, mert azelőtt sem az egyiket, sem a másikat nem hallotta. Mutatja ezt, hogy a szakasz szót még még csak ragozni sem tudja, szakasz helyett mindig szakasztot mond. Azt írja tovább, hogy boszniai szolgálata idején ott éjszakázott velük egy csoport lengyel nemzetiségű tüzér. Vezényszavaikat hallva, egyik fiatal katona megszólalt: nini bátya, hát ezöknek is magyarul komendőroznak? Katonafiak szóhasználata nyomán a szegedi népnelvben — általában tréfás hangsúllyal — meghonosodott szavak: *avandzséroz* (szolgálatában magasabb fizetési fokozatba kerül), *cakompakk* (mindenestül), *cibak* (kétszersült), *egrecéroz* (leckéztet, kajánul okit), *faszol* (lakol),

²² A kraszniki csata 107.

²³ Hajnali sötétben 241.

²⁴ Különféle magyarok 89

(*ertig, fikszoemfertig* (kész), *granic* (országhatár), *komenderoz* (főlényeskedze parancsolgat) *komisz* s avanykás ízű, rozslisztből süített katonakenyér), *lerung* (pénzbeli zsold, járandóság), *maródi* (beteg, beteges), *mars* (zenekari induló), *ménázi* (étel, élelmezés), *raport* (kihallgatás, támadás), *raszt* (pihenő munka, menetközben), *résztungol* (lerakja a hordozott terhet, megbetegszik), *sarzi* (rendfokozat), *sirbak* (őr), *sirbakol* (tétlenül várakozik), *szalutál* (tiszteleg), *zupa* (köménymagos leves).²⁵

Tömörkény katonatársai helyett, az ő nevükben sok levelet írt haza. Tapasztalatból tudta, hogy mik a *katonalevél* kifejezésbeli sajátosságai. Ilyen leveleket gyermekkorunkban az első világháború idején írástudatlan öreg szülőknek magunk is többet felolvastunk, sőt diktálásuk után válaszoltunk is rájuk.

A régi katonalevél efféle szavakkal kezdődött: kívánom az Istentől, hogy ezen pár sor írásom magukat (kendtöket) jó egészségben találja, én hála Istennek egészséges vagyok, amit maguknak (kendtöknek) is kívánok.” A fogalmazás legtöbbször *írásosan* azaz irodalmi nyelven történik. „Így tanulta — írja²⁶ Tömörkény — az egyik katona a másiktól, mert sokan így írták haza leveleiket... Minden betűt külön nekifohászzkodással vetett a papírosra, azért is volt belőlük annyi betű kimaradva. Azért is mondta a katonanyelv, hogy a levelet nem írják, hanem rajzolják. Minélfogva ritkán is küldtek, mert nehéz volt a rajzolása... Csak éppen tudatták, hogy megvagyok, s küldték a tiszteletet a sógoréknak, a többi rokonnak és a szomszédoknak. A tisztesség az volt bennük, ha mindenki megtalálta benne a maga nevét, még a lány is, akit tiszteltetett a levél rajzolója. Az írás vége azután megint csak a jó egészségről beszél, meg arról, hogy majd csak megsegít az Isten. És a végső szó ebben a mondatban, hogy: melyhez hasonló jókat maguknak is kívánok.”

²⁵ A kaszárnyai életben belültrekedt, de visszaemlékezésekben fölbukkanó szavak: *abláz* (a hadgyakorlat végét jelző kürtszó), *capistráng* (takarodó), *cimörkomédiás* (zimmerkomandant, vagyis szobaparancsnok altiszt), *csajkaantrét* (ebédre sorakozó), *csákóborbó* (díszcsákó), *egrecérplacc* (katonagyakorlótér), *ezörleves* (daraleves), *fáni* (ezredzászló), *furvézer* (szekerészkatona), *gavalléta* (a katonagy fejtől és lábtól való vasálványa), *hornyista* (századkürtös), *krumplivirág* (az őrzetetői rendfokozat egyetlen csillaga), *örömlajbi* (katonai ujjasmelény, Aermelleibel), *pikétház* (örbödé), *tambur* (katonai dob), *ubikáció* (kaszárnyai lakóhelyiség) és több más.

Előfordulások megnevezése SzegSz. Passim. Összehasonlításul *Felszeghy Ediltrud*, A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon. Budapest 1938. A mi nyelvi dokumentumainkat nem ismeri.

²⁶ A kraszniki csata 66. A katonalevelekről még ugyanott 42, 60, 71, 90, 338, 541. *Föltetszik a hajnal* 305. A Móra Ferenc Múzeum ajándékunkból mintegy 100 első világháborúból való szegedi katonalevelet őriz.

SZEGEDI EZREDEK

A szegedi és környékbeli, így a *vásárhelyi, makai* magyar legényeket a szegedi császári és királyi 46. gyalogezredbe, vagy a szegedi magyar királyi 5. honvéd gyalogezredbe sorozták. Ez utóbbiba kerültek azonban a torontáli *Bánát* német, szerb, bolgár, olykor románajkú újoncai is. Így történt aztán, hogy a *közösöknél, császáriaknál* szolgáló magyar legények katonai vezényszava volt a német, a nemzetiségieké pedig a magyar. Az ebből adódó furcsa nyelvi helyzetet a katonaviselt Tömörkény tréfásan így jellemzi: *Vótál raporton cimbora? Kaptál erlajbnisájt? Ez viszont kérdezi: Warst peim kihalkatás un hast a kimaratasi enketell?*²⁷

Akik huszárnak maradtak benn, azok leginkább a *Nagyszeben* városában állomásozó császári és királyi 4. huszárezredben szolgáltak. Innen van, hogy *Szeben, a szebeni lányok* a régi szegedi katonanótákban oly sűrűn fordulnak elő:

*Öreghusár, ha kitöti idejít,
Zsebre vágja szabadságos kiskönyvit.
Büszkén mondja a szebeni lányoknak,
A csizmámba kapcának se húználak!*²⁸

A szegedi 3. honvéd huszárezredben a helybeli magyar fiúk mellett megint bánát nemzetiségi legények is szolgáltak.

A mezőhegyesi, *csődörös* néven emlegetett állami méneskarhoz, a haditengerészethez *Pólába*, illetőleg a vártüzérekhez *Cattaro* dalmáciai városkába kisebb számmal szintén jutott belőlük.

Szegedi fiúnak legnagyobb tisztesség volt a *negyvenhatnál* vagy a *négyes huszároknál* szolgálni. Idehaza Szegeden állandó volt az olykor véres verekedésig fajuló versengés a közösök, másként császáriak és honvédök között.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a *honvéd* szó állítólag a szegedi származású Kiss Károly hadtudományi író alkotása. A negyvenhatos baka a honvédet vörös dísznadrágja miatt *paradicsomos üveg* csúfszóval illette, és rákiáltott: *Honvéd, föl a fára, gyün a bika!* (mert nadrágja vörös színe ingerli a bikát). Sapkáján viselt ezredszáma miatt (ez a közösöknél hiányzott) kapta a *hányadikán sült* megtiszteltetést.

A katonahumornak sajátos, nyilvánvalóan félnépi megnyilvánulása, a szolgálati időnek felemás (makaróni) nyelvű elsíratása az a gyászjelentés,²⁸ amelyet az 1907-ben bevonult és 1910-ben szaba-

²⁷ Munkák és napok 115.

²⁸ Egy tréfás gyászjelentés a szolgálati idő utolsó száz napjáról. SzN. 1910, 136. sz. Ebben is néhány kaszárnyai szó: *strengedáristom* (szigorított börtön), *oficirdíner* (tisztiszolga), *kompagnietambur* (százzaddobos), *marsajnc* (indulj), *ligenstücz* (fekvőtámasz), *gelengsübung* (csuklógyakorlat), *nider* (feküdj!), *knit* (térdre!), *hapták* (vigyázz!). Az *exlex* az akkori belpolitikai válságra céloz. A Halley-üstökös ezekben az időkben tűnt föl. Az öregek már akkor nehéz jövőt jósoltak belőle. A *Gedó* felsővárosi tánchely, kint a Vásárhelyi úton.

puló negyvenhatosok adtak ki. Más magyar, esetleg osztrák párhuzamaira — legalábbis egyelőre — nem tudunk utalni.

1907—1910

Az 1907-beli vén csontok örömtől és beküvetkező boldogságtól elfacsarodott, divatból és formájából kiment szívvel jelentik, hogy az általuk annyiszor és annyiféle formában körülírt és emlegetett, égben trónoló egy Atyaúrsten véghetetlen kegyelméből sikerült ebben az exlex-től elszomorodott és a Halley-féle üstököstől annyira féltett világban megélni, hogy az annyira várt

Utolsó Száz Nap

folyó hó 7-én déli csajkaantrétkor, a vénséges vén hétfeli öreg harcosok örömrivalgása, a nyolcbeliek búsulása és a gavalétvasban véresre dörgölt, kisírt szemekkel, azonkívül az örökéletű és a sok időtől meggörnyedt kilencbeliek egetverő, Halley-féle üstököst elriasztó számárorodítása és keserves bivalybőgése, a suszter, sneider hat óra kurtavas szenvedései és ásításai, a strengearistomban bőjtőléstől és koplalástól lesoványodott, kimustrált oficirdinerek keserves nyögései, a hornist háromszori lefűvése, a kompagnietambur parádés üdvözlése és a linke szakács lekvárosdörölye szaggatása és a zupa főzéséhez készülődései közben jobb- és ballétre szenderült.

Az örökéletű kilencbeliek hű őrzése mellett nyugodjék békében!

Az elhunyt lelkiüdvé iránt folyó hó 12-én lesz az engesztelő gyászmise evéssel és ivással egybe-kötve, a Gedó-féle kerthelyiségben bemutatva a nagyszámú közönségnek.

Gyászolják üvöltő rokonai: Snapsz Péter, Strózsák György, Szalonna Izsák sógorok. Marsajncz Gábor, Ligenstücz Terka keresztszülők. Kerdájch Mariska, Fertig Balázs, Antreten Ferkó unokák. Lingsfront Etel, Gelengsübung Rózsi, Kapselschiesen Fáni, Nieder Kati, Knit Ilka unokanővérek. Löhnung Juci, Ausgang Sári, Hapták Panna testvérek. Granatmarsch Erzsi, Zuppa Leokádia, Zwiback Erzsi, Túrósudli Zsuzsi, Paprikás Náci az elhunyt kedvesei. Mannlicher Urbán após, Komiszkenyér Verka anyós.

Negyvenhatosok

1852—1918 között a császári és királyi „nemes és mindig szolgálatkész”²⁹ 46. gyalogezred volt a Város háziezrede.³⁰ Régebbi szegedi nótákban előfordul a *negyvenhatos baka*, az *inhóber* (Inhaber),³¹ azaz ezredtulajdonos után *szakszmáring* (Sachs-Meiningen), később *Fejérváry-baka* megnevezés.

Az ezred szolgált Lombardiában, Velencében, Veronában, Laibachban, Boszniában, Bécsben, az első világháború alatt Brassóban és Békéscsabán. Ezek a helyek, továbbá a porosz háború (1866), az *okopáció* (1878) és az első világháború harcai a szegedi nótakincsben, főleg Tömörkény elbeszéléseiben lépten-nyomon fölbukkannak. Hangsúlyoznunk kell, hogy Bartók Béla Békés megyeinek jelzett háborús nótagyűjtése jórészt szegedi illetőségű: a világosszöld kabáthajtókájukról *levelibéka* csúfnévvel illetett szegedi fiúk ajkáról terjedt el Békés megyében. Jegyezzük meg, hogy csúfságukért ők sem maradtak adósok: a citromsárga parolis csabai 101. gyalogezred katonáit *sárgarigó* néven emlegették.

A „negyvenhatnál” szolgált „tényleges” őrmesterként Tömörkény István, akinek páratlan értékű megfigyeléseket köszönhetünk: a szegedi fiak a régi közös hadsereg spártai fegyelmében is hogyan őrizték meg szülővárosuk lelkét, emberi vonásait. Itt nincs helyünk rá, de föltétlenül érdemes volna kidolgozni azt a képet, amely Tömörkény előadásában a szegedi negyvenhatosok sajátos kaszárnyai szókinéséből, játékaiból, mesemondásából és annyi más apróságból kikerekíthető. A magyar kutatásnak

²⁹ *A kraszniki csata* 136.

³⁰ Az ezred régebbi története *Amon von Treuenfest, G., Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 46. Feldzeugmeister Géza Freiherr Fejérváry de Komlós-Keresztes. Wien 1890. Helytörténeti, néprajzi utalásai nincsenek. Világháborús története Ajtay E., A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története. Szeged 1933. Hirn L., A negyvenhatosok fegyverben. 1914-1918. Szeged 1933.*

³¹ Egyszerű emberek 153.

egyébként is adóssága a katonaelet néprajzának kidolgozása. A Szegedi Napló vasárnap melletlenek, a *Hüvelyk Matyi* állandó figurájának, *Elias Csamangó* címetes negyvenhatos káplárnak ő adja szájába a katonaelet naívan találó, olykor mosolyogva könnyező bírálatát.

Ki felejthetné el a Lim vizén *szűrő*, máskor meg *dóléző*, ismét máskor eltévedt fecskéket ajnározó, Boszniában senyvedő fiakat?³² A *tengeri város* Velencére emlékező világtalan tanyai hadastyánját?³³ A *Duna lánya* bécsi darvadozását: „a császár álmát őrző” szegedi legények látogatását egy szegedi hajósemer hajóján, amelynek *István királ* volt a neve.³⁴ A lenézett *Pétör kubikost*, aki lent Boszniában tanul meg írni-olvasni.³⁵ A *Valér földbe megy kapitányát*,³⁶ az öreg Müller ezredest, katonájának édesapját.³⁷ Tömörkény sohasem hallgatta el, hogy közöttük, általuk, az ő emberségükön is épülve lett íróvá.

1903 októberében a nemzetközi válságra való tekintettel a tényleges szolgálatukat kitöltött katonákat nyomban nem szerelték le. Október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján kora hajnalban koszorút találtak a Klauzál téri Kossuth-szobron, szalagján ezzel a fölírással: *Dicső emlékednek a visszatartott katonák*. A koszorút katonai karhatolommal vették le és a negyvenhatos kaszárnyába vitték. Az esemény nyomában kisebb zendülésre is sor került. Az ügyet nem sikerült, de talán nem is akarták tisztázni. Elég az hozzá, hogy az ország minden részéből engesztelésül koszorúk özönlöttek a szoborra. Szalagjaikat a múzeum őrzi.³⁸

Az ezred az első világháború idején az Isonzo és Doberdo poklában szerzett magának komor katonai dicsőséget. Ezt eposzi fönséggel Juhász Gyula énekelte meg:

Ó, ti fiúk, barnák, szókék, ti Szegednek hősei, árvák,
Hol van a lant, a babér, mely dalol és koszorúz?
Északon és délen, keleten, nyugaton, e világnak
Minden tájékán siroto áll s nevetek!
Hány hant domborodik s jelöletlen hány rög enyészik
Szerbia bús terein s merre Galícia van,
Lengyel síkokon és a Doberdón, távol Isonzó
És Piave mélyén, messze kopár köveken!
Mint csöndben szunnyad s álmát álmodja a holt ott
— (elfáradt gyermek mostoha anyja ölén)
Hús Tisza partjáról, hol a szürke füzes szomorún leng,
Nagy jegenyék dala zsong, szőke akác mosolyog.
Hol Dugonics busong, Dankó muzsikál és méla Tömörkény
Darvadozik anyaföld csöndes eresze alatt.
Hol kis házak előtt, ha vasárnap alkonya barnul,
Úlnak a jó öregek, égnek a makrapipák
S várnak a szép eladók pötykén kivirulva az ablak
Százszorszépei közt és violái mögött,
S várnak néma, sötét sorban, siró szemmel feketében
Fájdalmas szüzek és bánatos édesanyák.³⁹

Vezércikkeiben magasztalja és gyászolja őket Móra Ferenc is.⁴⁰

³² Szegedi parasztok és egyéb urak. 214. A játékok menetéről más összefüggésben szólunk.

³³ A tengeri város 328.

³⁴ Jegenyék alatt 139

³⁵ Hajnali sötétben 40-48.

³⁶ Vizenjárók és kétkézi munkások 163.

³⁷ Új bor idején 478.

³⁸ *Kiss—Tonelli—Szigethy* 37.

³⁹ Negyvenhatosok. In memoriam 1918. Összes Művei II. 152.

⁴⁰ Szegediek a Höferben. SzN. 1916. márc. 15. Kötetben: Szegedi tulipános láda. I. 167. A hivatalos közléseket Höfer vezérőrnagy írta alá.

A szegedi legények hivatalos háborús babért nem kaptak. Legalább koszorúban nem, egyenként és levelenként bármennyi is jutott a kitüntetésekből. Legtöbb a minden arany- és vaskereszteknel drágább fakeresztekből, melyeket gyöngéd bajtársi kezek sietős munkája állított kerek kis dombocskák fölé... A messze földeken korhadó durva fakeresztek és a Városban és a tanyákon egyre sokasodó gyászruhák beszéltek eddig legtöbbet arról, hogy Szeged a legderekből magyar hősök városa. Höfer eddig nem tudott erről.”

Höfer most a legnagyobb olasz offenzíva első napját a szegedi negyvenhatosok magasztalásával kezdi... „Bizonyos azonban, hogy ekkora dicsőséget nem adnak ingyen... Az elmaradó tábori levelek és a fájdalom szálaiból szövődött gyászruhák meg fognak sokasodni Szegeden és a szegedi határban.”

A katonai kitüntetésnek Tömörkény hallomása szerint *véremlék* volt a találó, bár általánossá nem váló tanyai neve. „Ami medáliát a katonaruhára akasztanak a balmellre, a szív fölé, annak kint való neve: véremlék.”

A szegedi honvédhuszárokról Molnár Ferenc haditudósítóként írt megragadó sorokat.⁴¹ Huszárjaink máig gondozott bukovinai temetőjéről egykori ezredorvosuk, Stanca Domokos emlékezett meg.⁴² Viselt dolgaikat, emléküket Szegeden még a jogi kar előtt álló loyasszobor is hirdeti.

Megemlítjük még, hogy a négyes huszárak emléktáblája a rókusi templom, az ötös honvédeké pedig a Fogadalmi Templom homlokzati falán látható.⁴³ A *Hősök Kapuja* a Város minden hősi halottjának emlékezetét őrzi. Emlékkel többek között *Mórahalmon, Tápén, Sándorfalván* is találkozunk. A megörökített neveknek néprajzi, települési tanulságai is vannak.

⁴¹ Molnár F., Egy haditudósító följegyzései. Bp. 1916. Passim.

⁴² Stanca D., A dobbravölgyi katonai temető. Orvostörténeti Közlemények 64/65 1972, 244. Itt idézett háborús regényéhez sajnós, nem juthattunk hozzá.

⁴³ Nónay D., A volt m. kir. szegedi 5. honvédezred a világháborúban. Budapest 1931.